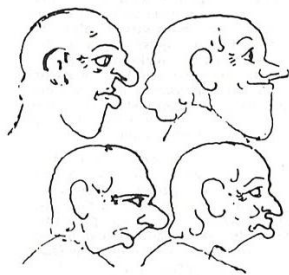

prinuda

robert nozik

U ovom radu nastojim da razjasnim pojam prinude i neke pojmove koji su povezani sa njim. Mada se radi o zanimljivom i izazovnom zadatku, ja ga ne obavljam radi njega samog. Prvenstveno me zanimaju one upotrebe za koje takvo pojašnjenje može da važi, i ona pitanja na koja ćemo lakše pružiti odgovor uz pomoć ovog objašnjenja (pitanja koja se razlikuju od sledećih: šta su nužni i dovoljni uslovi da bismo mogli da kažemo da P prisiljava Q-a da ne čini radnju A, ili da P prijeti Q-u). U ovom tekstu neću biti u stanju sa doguram tako daleko, pa ću se više baviti izoštravanjem oruđa nego njegovom upotrebom.

Sledeće istraživanje¹ prinude je zamišljeno kao uvod u jednu dužu studiju o slobodi, čije će glavne teme biti razlozi koji opravdavaju zašto nekog lišavamo slobode da čini neko djelo i zašto takvo lišavanje slobode zahtijeva opravdavanje. Iako je prinuda u bliskoj vezi sa slobodom (neki autori određuju slobodu kao odsustvo prinude), ona ipak ne iscrpljuje polje neslobode. Štaviše, prisiljavanje nekog da ne učini određenu radnju niti je nužan niti dovoljan uslov neslobode za njeno činjjenje. Da to nije nužan uslov, pokazuju sledeći primjeri:

(a) Čovjek pljačka banku, pri čemu ga hvataju i kažnjavaju. Da je zasigurno znao da će ga uhvatiti i kazniti, on to ne bi činio. Pošto ne zna da će ga uhvatiti i kazniti, on pljačka banku. On nije bio slobodan da pljačka banku, mada nije postojala prinuda da to ne čini.

(b) Ništa me nije prisiljavalo da ne ubijem nekog slušaoca na Kolumbiji dok sam čitao ovaj tekst, mada nisam bio slobodan da to učinim.

(c) Ako Vas namamim u sobu u Njujorku i ostavim tamo zarobljenog time Vas ne prisiljavam da ne idete u Čikago mada Vam oduzimam slobodu da to učinite.

Sledeći primjer pokazuje da biti prinuden na nečinjenje radnje A nije dovoljan uslov neslobode za njeno činjjenje: Prijetite mi da ćete me otpustiti sa posla ako učinim radnju A.

Zbog ove prijetnje ja odustajem od radnje A i prinuden sam da je ne učinim. Međutim, ja ne znam da me vi varate. Vi znate da nema nikakvog načina da ostvarite ovu prijetnju, a ne biste je ostvarili i da je to moguće. Nije mi nedostajala sloboda da učinim radnju A (mada sam, bez sumnje, mislio da mi nedostaje), iako sam bio prisiljen da je ne činim. Ponovimo još jednom: iako prinuda ne iscrpljuje pojam neslobode, ona je očigledno u veoma bliskoj vezi sa njim.²

U ovom radu nastojim da razjasnim pojam prinude i neke pojmove koji su povezani sa njim. Mada se radi o zanimljivom i izazvanom zadatku, ja ga ne obavljam radi njega samog. Prvenstveno me zanimaju one upotrebe za koje takvo pojašnjenje može da važi, i ona pitanja na koja ćemo lakše pružiti odgovor uz pomoć ovog objašnjenja (pitanja koja se razlikuju od sledećih: šta su nužni i dovoljni uslovi da bismo mogli da kažemo da P prisiljava Q-a da ne čini radnju A, ili da P prijeti Q-u). U ovom tekstu neću biti u stanju da doguram tako daleko, pa ću se više baviti izoštravanjem oruđa nego njegovom upotrebom.

I, konačno, još jedna uvodna napomena, upozorenje ili izvinjenje. Ovaj rad o prinudi je istraživačka studija, koja ima za cilj da postavi neka pitanja i nagovijesti neke probleme. Za mnoge od ovih pitanja i

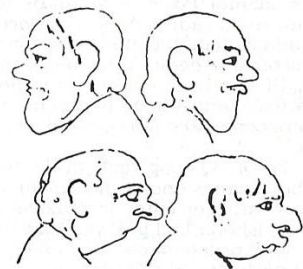
milan blanuša

problema nudim provjerene odgovore i rješenja, a neke ostavljam otvorenim. Bio bih zadovoljniji da sam na sve mogao da dam odgovor. Ali u filozofiji, pitanja i problemi često nadživljavaju ponudene odgovore i rješenja. Na žalost, tako je bilo i u toku pisanja ovog teksta.

USLOVI PRINUDE

Počeću sa razmatranjem pojma prinude, kakav sam dobio povezivanjem nekih stvari koje su o ovome rekli Hart i Honoreu u djelu *Uzročnost u zakonu*, zajedno sa nekim Hartovim opaskama u njegovom *Pojmu zakona*.³ Prema ovom objašnjenju, osoba P prisiljava osobu Q da ne čini radnju A ako i samo ako

- (1) P prijeti da će učiniti nešto ako Q učini A (i P zna da upućuje prijetnju).
- (2) Ova prijetnja prikazuje Q-ovo činjenje A kao manje poželjan način ponašanja od nečinjenja A.
- (3) P prijeti s ciljem da postigne da Q ne učini A, želeći da Q shvati da mu je P zaprijetio.
- (4) Q ne čini A.
- (5) P-ove riječi ili radnje su dio Q-ovog razloga da ne čini A.⁴

1. Dio jedne rane verzije ovog rada čitao sam na univerzitetima Brown i Columbia, i diskusija koja je usljedila bila mi je od velike koristi. Takođe mi je bio dragocjen i razgovor sa profesorom Gerald-om Dworkin-om o nekim spornim pitanjima ovog rada.

2. Ako se razmišlja o neslobodi, korisno je početi od knjige Felix-a Oppenheim-a *Dimensions of Freedom*, koja prva tri primjera takođe razvrstava kao slučajevne neslobode, ali ne i četvrti. Mada smatram da ova knjiga mnogo toga rasvjetljava, ipak vjerujem da će se pravo objašnjenje neslobode značajno razlikovati od objašnjenja koje se u njoj nudi.

3. Hart se samo uzgred bavi prisilom, pa se ni sa Honoreom ne upušta u detaljniju raspravu o njoj. Umjesto toga oni se bave jednim opštijim pojmom, kako da se postigne da neko nešto učini. Nema sumnje da bi oni stvari izložili tek neznatno drugačije da su se usredsredili samo na prinudu.

Uslove do kojih su oni došli ja predstavljam kao uslove za prisiljavanje nekog da ne učini neku radnju. Jasno je na koji bi se način oni morali izmijeniti da bi omogućili objašnjenje prisiljavanja nekog da ne učini neku radnju. Tokom ovog rada ja ponekad gradim neki primjer kao zamjerku nekom uslovu koji služi prilikom objašnjenja prisiljavanja nekog da ne učini nešto. Često je navedeni primjer prirodije protumačiti kao zamjerku odgovarajućem uslovu u objašnjenju prisiljavanja nekog da nešto učini. Međutim, kada se jednom uoč poenta nekog primjera, lako je smisliti drugi primjer za odgovarajući uslov, tako da ja izlažem primjere ne vodeći računa da li se oni primjenjuju na uslov koji se tada razmatra, ili na neki drugi odgovarajući uslov.

4. Hart i Honore navode još jedan uslov: Q namjerava da ne učini A jedino zato što je saznao za P-ovu prijetnju. Ovo može da nam posluži kao razlog da mislimo da je učinio A zbog prijetnje. Ali Q može da se uzdrži od činjenja A zbog prijetnje čak i ako je odlučio da ne učini A prije nego što je saznao za prijetnju. Na primjer, Q sutra namjerava da posjeti prijatelja. P mu prijeti smrću ako ne pođe u posjetu. Q tada saznaje da njegov prijatelj ima zaraznu bolest koja je takva da ga Q ne bi posjetio da nije prijetnje. Q odlazi u posjetu zbog P-ove prijetnje, mada je imao namjeru da to učini i prije nego što je saznao za prijetnju, i ni u jednom momentu tu namjeru nije ni izgubio. Mada navedeni Hart-ov Honore-ov uslov nije zadovoljen po se recí da je P prisililo Q-a da pođe u posjetu.

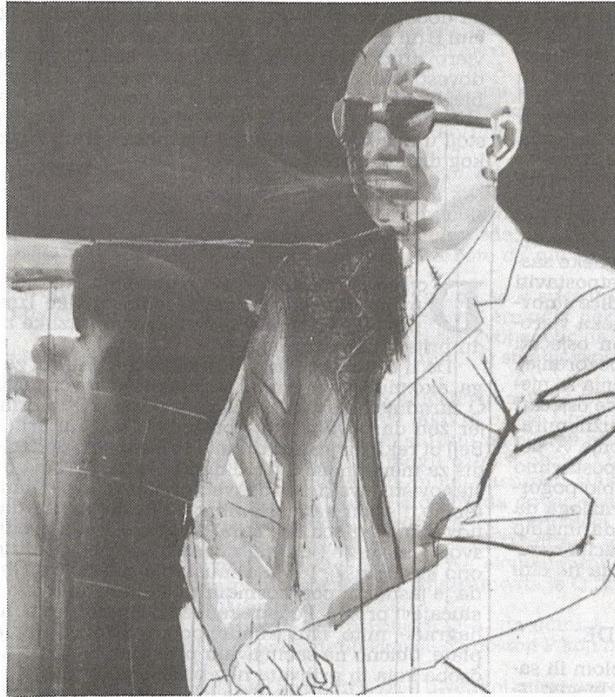
5. Ili da pomenemo slučajevne anonimnih prijetnji: Q zna da je neko zaprijetio da će učiniti nešto pomenuto pod (1), ako on učini radnju A.

6. Ne treba pridavati preveliku važnost riječi posljedica. Ponekad će više odgovarati ako kažemo »rezultat«, »ishod«, »stanje stvari«, »dogadaj«, itd. To bismo vjerovatno najbolje mogli da iskažemo riječima: »stvar za koju je P zaprijetio da će je izazvati.«

7. Ovaj uslov zahtijeva dalje dotjerivanje da bi mogao da pokrije i sledeće slučajeve: P-u nije poznato da Q želi da izbjegne njegov uticaj putem prijetnje posledice samo zato što bi ovo dovelo do neke druge posledice stete za

Postoji, dakle, još jedna stvar koju treba razmotriti u vezi sa prvim slučajem, u kojem je P redovni Q-ov snabdjevač drogom. Nije li P, kao dodatak prijetnji da će Q-u uskratiti drogu ako ovaj ne preteče određenu osobu, Q-u učinio jednu ponudu? Pošto u uobičajenom i očekivanom toku događaja Q ne dolazi do droge prebijanjem ljudi, nije li ovo slučaj u kome P nudi Q-u drogu kao podstrek za nasilje? I ako je P učinio ovu ponudu, zašto smo skloni da cijelu situaciju posmatramo kao situaciju prijetnje, a ne kao situaciju ponude? Radi se o situaciji u kojoj P, jednu radnju (plaćanje 20 dolara) sa poželjnom posledicom za Q-a (dobijanje droge), pretvara u drugu radnju (prebijanje neke osobe). Pošto Q više voli da novcem plati drogu, nego da do nje dolazi prebijanjem neke osobe, i pošto bi Q stvarno više volio da nikog ne tuče, i P vjeruje da je sve to tako, P-ov iskaz je prijetnja uskraćivanja droge ako Q ne istuče neku osobu, i ova prijetnja preovlađuje nad svakom sporednom ponudom Q-u ako nekog istuče, čineći cijelu situaciju situacijom prijetnje.

Želio bih da se pozabavim smislom sledećih iskaza: kada neko nešto čini zbog prijetnji, preovlađuje i djeluje volja nekog drugog; međutim, kada neko nešto čini zbog ponuda, to nije slučaj. Osoba koja nešto čini zbog prijetnji jeste predmet volje drugog, dok osoba koja djeluje zbog ponuda to nije. Osoba koja nešto čini zbog prijetnji ne čini potpuno voljnu radnju, dok ovo obično nije

milan blanuša

Umjesto oduzimanja poželjne posledice jednoj od Q-ovih radnji, i pridodavanja iste drugoj, P može da oduzme poželjnu posledicu C nekoj Q-ovoj radnji A₁ i da doda poželjniju posledicu C drugoj radnji A₂, takođe dostupnoj Q-u. Na primjer, rasturač droge može da kaže Q-u: »Neću ti dati drogu samo za novac, ali ću ti dati drogu boljeg kvaliteta i bez plaćanja, ako pretečeš ovu osobu.« Čini se da je uvjerljivije mišljenje da će, kako neko povećava privlačnost C-a Q-u, u jednom trenutku situacija preći iz one u kojoj preovlađava prijetnja lišavanja Q-a posledice C ako učini radnju A₁ (a ne učini A₂), u situaciju u kojoj preovlađava ponuda Q-u da će ako učini A₂ postići posledicu C. I čini se opravdanim da tvrdimo kako ovaj preokret iz prijetnje u ponudu, u skladu sa povećavanjem vrijednosti posljedice C za Q-a, nastupa u onom trenutku kada A₂ i C postaju za Q-a poželjniji od A₁ i C.²⁷

Naredni princip zadovoljava ovaj zahtjev, i takođe pokriva slučaj gdje je u pitanju ista posljedica koja prelazi sa jedne radnje na drugu kao što je bilo u prethodnom primjeru. Takođe bi trebalo da bude primjenljiv i na slučajeve u kojima su prijetnje i ponude očigledno izmiješane. Na primjer: »Ako odeš u bioskop daću ti 10.000 dolara. Ako ne odeš, ubiće te.«

Ako P namjerno zamjenjuje posljedice dviju radnji A₁ i A₂ dostupnih Q-u na taj način da umanjuje poželjnost ishoda radnje A₁, i tako da povećava poželjnost ishoda radnje A₂ i dio P-ovih razloga za takvo postupanje jeste da na taj način umanj i uveća poželjnost dotičnih ishoda, onda

(a) Ova promjena pretežno uključuje prijetnju Q-u ako učini A₁, u slučaju da Q više voli da učini staro A₁ (bez pogoršavanja ishoda) nego da učini novo A₂ (sa poboljšanim ishodom).

(b) Ova promjena pretežno uključuje ponudu Q-u da učini A₂, u slučaju da Q više voli da učini novo A₂ (sa poboljšanim ishodom) nego da učini staro A₁ (bez pogoršavanja ishoda).

Ovaj princip se lijepo povezuje sa nečim o čemu ćemo kasnije govoriti. Jer kada promjena pretežno uključuje prijetnju, prirodno je da Q ne bi želio da dođe do ove promjene (pošto bi radije učinio staro A₁ nego bilo koju od dvije mogućnosti nakon promjene). Međutim, kada promjena pretežno uključuje ponudu, Q bi prirodno želio da dođe do promjene (pošto bi radije učinio novo A₂ nego staro A₁, pa iako više voli da učini jednu od starih mogućnosti (A₁) nego da učini A₂, on ipak može da učini A₂). Ja ću kasnije tvrditi da ovo željenje ili neželjenje da se učini promjena označava jednu važnu razliku između ponuda i prijetnji.²⁸

Da li je iskaz prijetnja ili ponuda, zavisi od toga kako upotreba iskaza utiče na uobičajeni ili očekivani tok događaja. Moglo bi se očekivati da će biti situacija u kojima nije jasno da li osoba čini prijetnju ili ponudu, jer nije jasno šta je uobičajeno a šta očekivani tok događaja. I može se očekivati da se ljudi neće složiti da li je nešto prijetnja ili ponuda jer

18. Trebalo bi da napomenem, iz obzira prema mojoj majci, da je ovaj primjer predložio neko, tokom rasprave na Columbia univerzitetu, čije ime neću da pominjem iz obzira prema njegovoj majci.

Kao poseban slučaj ove vrste situacija, moglo bi se uzeti to što aktivnost jedne dobrotorne organizacije koja traži materijalnu podršku šaljući »poklone«, možda može da se shvati kao suočavanje pojedinca sa sledećim mogućnostima:

(a) vraćanje poklona i nedavanje priloga uz blago osjećanje neprijatnosti;

(b) zadržavanje poklona uz nedavanje priloga, praćeno izvjesnim osjećanjem krivice i nespokojstva;

(c) davanje priloga.

19. Prilikom ovakvog objašnjenja kada pokušavamo da pružimo nužne i dovoljne uslove za glavni dio ili srž pojma, a potom bavi-mo udaljenijim slučajevima, određujući odnose u kojima oni stoje prema centralnim slučajevima, javlja se jedno zanimljivo pitanje. Dali su uslovi za koje tvrdimo da su nužni i dovoljni za glavne slučajeve pojma, ali nailazimo na primjer na koji se pojam primjenjuje ali koji ne zadovoljava ove uslove. Kako da odlučimo da li se radi o slučaju koji predstavlja protiv

slučaj kada neko nešto čini zbog ponuda. Kada neko nešto čini zbog ponuda to je njegov sopstveni izbor, dok kada nešto čini zbog prijetnji to nije njegov sopstveni izbor, već izbor nekog drugog, ili nije u potpunosti njegov lični izbor, ili je neko drugo umjesto njega napravio izbor. Kada osoba nešto čini zbog prijetnji ona to radi nevoljno, dok ovo obično nije slučaj kada neko nešto čini zbog ponuda.

se ne slažu oko toga šta je uobičajeni i šta očekivani tok događaja, a što bi trebalo da bude osnov u ocjenjivanju da li je nešto prijetnja ili ponuda. Ovo je stvarno slučaj.

Razmotrimo naredni primjer. Q je u vodi, daleko od obale, pri kraju svojih snaga, i P mu se približava u svom čamcu. Obojica znaju da u blizini nema druge nade za Q-ovo spasavanje, a P zna da je Q poštena duša koja uvijek ispunjava data obećanja. P mu kaže: »Primiću te u svoj čamac i odvesti na obalu ako i samo ako najpre obećaš da ćeš mi platiti 10.000 dolara u roku od tri dana pošto stigneš na obalu uz moju pomoć.« Da li je ovo P-ova ponuda da spasi Q-a ako ovaj da obećanje, ili se radi o P-ovoj prijetnji da će ostaviti Q-a da se udavi ako mu ovaj ne da obećanje? Ako se smatra da je uobičajeni ili očekivani tok događaja onaj u kojem se Q davi bez P-ove pomoći, tada P-ova izjava da će spasiti Q-a ako i sam ako Q obeća određenu stvar predstavlja P-ovu ponudu Q-u da ga spasi. Ali ako se smatra da je uobičajeni ili očekivani tok događaja takav da osoba koja prilazi čamcem spašava davljenika, tada izjava da će spasiti Q-a ako i samo ako Q nešto obeća, predstavlja P-ovu prijetnju da neće spasiti Q-a. Da li je P-ova izjava, da će spasiti Q-a ako i samo ako Q obeća određenu stvar, ponuda da spasi Q-a ili prijetnja da ga ne spasi, zavisi od toga šta je uobičajeni ili očekivani tok događaja.

Pošto se pretpostavlja da je čitaocu jasno koji tok događaja smatra uobičajenim ili očekivanim kao osnovu procjenjivanja da li je P-ov iskaz ponuda ili prijetnja, izoštrićemo primjer. Pretpostavimo, kao dodatak prethodnom primjeru, da P zna da je Q silno pogriješio prema njemu (ili prema drugim ljudima), ali da za ovo ne može biti zakonski kažnjen, (pošto zakon ne kažnjava nevaljalstvo ili sličnu stvar). Ili P zna da će Q, ako ga spasi, nastaviti da čini rdava djela. U nekoj od takvih situacija neće biti jasno šta smatramo da je moralno da P uradi i stoga neće biti

— primjer i zahtijeva izmjenu uslova, ili se radi o primjeru koji treba svrstati u sporedne slučajeve i odrediti njegov odnos prema glavnim slučajevima, uz zadržavanje nepromijenjenih uslova? Nadam se da čitaoci ne nalaze prigovore povodom mog razmatranja nekih slučajeva kao slučajeva koji bi mogli da zadovoljavaju glavne uslove (u prethodnom odeljku) i razmatranja drugih slučajeva kao sporednih (kasnije u ovom odeljku), uprkos tome što ovdje nisam naveo razloge na kojima za svakim takvo razvrstavanje pojedinih slučajeva.

Umjesto postupka kojeg sam se držao u prvom dijelu ovog odeljka može se prihvatiti prethodno objašnjenje prinude kao cijelo objašnjenje, tako da se proširi pojam o tome spram kojih se sve radnje može upotrebljavati prijetnja. (Zašto baš ova zamjena, postaća jasno kada čitalac bude naišao na iskaze označene brojevima [1]-[8], koji uskoro slijede u tekstu. Uz simbole upotrijebljene u ovom iskazima, ova zamjena bi uključivala stav da prijetnja nije usmjerena samo na radnju A nego i na radnju B.) Čini mi se da postoji neki, ma koliko tanušni razlog, za tok koji sam slijedio u tekstu, ali ujedno nije sasvim jasno da bi bilo šta što bi imalo neku veliku važnost zavisilo od toga koji se postupak prihvatiti.

20. Čitaoci kojima ovdje smeta moja (nesistematično nedoslodna, nebržna, nepažljiva) upotreba znakova navoda, znaće kako to da isprave. Neko bi mogao da želi da ograniči konačnu formulaciju takvog načela na taj način, da se neki slučajevi u kojima P ne zna da r i r imaju isti referencij, ne računaju kao slučajevi u kojima P prisiljava Q-a da čini B.

21. Treba primijetiti da posledica uslova 4 nije ekvivalentna sa: P prisiljava Q-a da čini B₁ ili P prisiljava Q-a da čini B₂, ili ..., ili P prisiljava Q-a da čini B_n.

22. Neko bi mogao da otključava da primijeni ovaj princip takav kakav jeste u onim situacijama, u kojima P ne zna da je Q onespособljen na neki sasvim poseban način, tako da ne može drugačije da učini A osim čineći neko užasno djelo B₁. Takođe se mora paziti da se zaključci do kojih se dolazi primjenom ovog uslova ne shvate pogrešno, kao u slučaju (kada je n = 1) gdje savjetuje Q-u da ide u bioskop a P mu prijeti smrću ako ne ode u bioskop. Pošto

